

รายงานฉบับสมบูรณ์
(Final Report)

โครงการย่อยที่ 1 : การวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์สมุนไพร
ของชุมชนบนพื้นที่สูง สำหรับอนุรักษ์ รักษาสุขภาพ และเสริมสร้างอาชีพ

Subproject 1 : Research and Development to Improve Local Wisdom and
Use Folk Medicine for Conservative, Healthy and Career in Highland
Communities

โครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านบนพื้นที่สูง

แผนงานการวิจัยเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนานวัตกรรมจากความหลากหลายทาง
ชีวภาพบนพื้นที่สูง

โดย

อัปสร วิทย์ประภาร์ตน์ และคณะ

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

รายงานฉบับสมบูรณ์
(Final Report)

โครงการย่อยที่ 1 : การวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์สมุนไพร
ของชุมชนบนพื้นที่สูง สำหรับอนุรักษ์ รักษาสุขภาพ และเสริมสร้างอาชีพ
Subproject 1 : Research and Development to Improve Local Wisdom and
Use Folk Medicine for Conservative, Healthy and Career in Highland
Communities

โครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านบนพื้นที่สูง

แผนงานการวิจัยเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนานวัตกรรมจากความหลากหลายทาง
ชีวภาพบนพื้นที่สูง

คณะผู้วิจัย
นางสาวอัปสร วิทย์ประภารัตน์
นางสาวจิรารวรรณ ปันใจ
นางสาวสุพินญา ชันติภาพ

สังกัด
สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง

กันยายน 2561

กิตติกรรมประกาศ

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) และคณะทำงาน โครงการย่อย 1 การวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์สมุนไพรของชุมชนบนพื้นที่สูง สำหรับ อนุรักษ์ รักษาสุขภาพ และเสริมสร้างอาชีพ ภายใต้ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านบนพื้นที่สูง ขอขอบพระคุณสำหรับความร่วมมือติดต่อประสานงาน จากเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ ห้วยส้มป่อย และห้วยน้ำขุ่น โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำ ป่ากล้วย และปางมะโอ ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่วิจัยทั้ง 6 พื้นที่ ที่ช่วยประสานงาน ร่วมคิดร่วมดำเนินการโครงการวิจัย และให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือทุกด้านเป็นอย่างดี

สุดท้ายขอขอบพระคุณชุมชน หมอยาพื้นบ้าน ผู้รู้ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในพื้นที่ รวมถึงผู้ที่ไม่ได้เอ่ยนามในครั้ง นี้ ที่ให้ความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจในการในการสำรวจองค์ความรู้พืชสมุนไพรท้องถิ่นและยาพื้นบ้าน และอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งและใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ทำให้การดำเนินงานของโครงการสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

คณะผู้วิจัย
กันยายน 2561

คณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางสาวอัปสร วิทย์ประภารัตน์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Miss. Absorn Wittayapaparatt
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
ตำแหน่ง	นักวิชาการ
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	053-328496-8 ต่อ 3403
โทรสาร	0-5332-8494
E-mail	iamabsorn@gmail.com, absornw@hrdi.or.th

คณะนักวิจัย

1. ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางสาวจิรวรรณ ปันใจ
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Miss. Jirawan Panjai
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การอาหาร)
ตำแหน่ง	นักวิจัย
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	053-328496-8 ต่อ 3401
E-mail	jjirawant@hrdi.or.th

2. ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางสาวสุพินญา ชันติภาพ
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Miss. Supinya Khantapap
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (พืชสวน)
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่โครงการ
หน่วยงาน	สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	053-328496-8 ต่อ 3403
E-mail	Supinya213@gmail.com

ที่ปรึกษา

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	ศาสตราจารย์ ดร.นพ. คม สุคนธสรรพ์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Professor. Kom Sukontason
คุณวุฒิ	ปริญญาเอก (เวชศาสตร์เขตร้อน)
ตำแหน่ง	ศาสตราจารย์ ระดับ 10
หน่วยงาน	ภาควิชาปรสิตวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ที่อยู่	110 ถนนอินทวิโรจ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์	053 935342, 081 5951022
โทรสาร	053 935347
E-mail	kom.s@cmu.ac.th

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์สมุนไพรของชุมชนบนพื้นที่สูง สำหรับอนุรักษ์ รักษาสุขภาพ และเสริมสร้างอาชีพ ดำเนินงานภายใต้ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านบนพื้นที่สูง

โดยมีความเป็นมาในการดำเนินงานปี 2561 คือพื้นที่สูงเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเปรียบเสมือนทุนทางธรรมชาติของประเทศไทย และในชุมชนต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่สูง ล้วนแต่มีภูมิปัญญาการนำพืชท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ ด้านการรักษาสุขภาพไม่ให้เกิดเจ็บปวด เนื่องจากอยู่ห่างไกลสถานรักษาพยาบาล องค์ความรู้เหล่านี้เป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ การรักษาองค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ จะยังก่อประโยชน์ด้านต่างๆ เช่น การสืบทอดความรู้ของคนรุ่นใหม่ที่จะจางหายไป คงคุณค่าให้กับพืชสมุนไพรท้องถิ่น ชำรงรักษาพืชสำคัญไว้เป็นทุนด้านทรัพยากร ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ประโยชน์ในวงกว้าง และสร้างเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนบนพื้นที่สูงจากการอนุรักษ์พันธุ์การปลูกพืชสมุนไพรท้องถิ่นและป่าของชุมชน สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงจึงได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาพืชสมุนไพรบนพื้นที่สูงขึ้น

วัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน คือ

เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง เพื่ออนุรักษ์และพันธุ์การปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเป็นรายได้เสริม ในการจำหน่ายให้กับภาคอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการเพื่อลดการบุกรุกป่า

เพื่อจัดทำเขตอนุรักษ์พืชสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งปลูกและใช้ประโยชน์ของชุมชน

กิจกรรมหลัก คือ

1. สสำรวจรวบรวมองค์ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรท้องถิ่น 1 ชุมชน คือ พื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยส้มป่อย ให้ได้ข้อมูลไม่น้อยกว่า 100 ชนิดพืชสมุนไพรท้องถิ่น
2. รวบรวมข้อมูลและทำการยื่นคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ให้ตำรับยาพื้นบ้านได้รับการคุ้มครอง อย่างน้อย 1 ตำรับ
3. การสำรวจตลาดพืชสมุนไพร เป็นข้อมูลความต้องการพืชสมุนไพร
4. ประเมินความต้องการสมุนไพรเชิงพาณิชย์และศักยภาพของชุมชนเป็นแหล่งผลิต ให้ทราบเป้าหมายสำหรับผลิตสมุนไพรเชิงพาณิชย์ในชุมชน 1 ชุมชน อย่างน้อย 2 ชนิด
5. สนับสนุนการปลูกสมุนไพรตามมาตรฐาน GAP ในแปลงเกษตรหรือในป่าเศรษฐกิจชุมชน 8 ชนิด สู่การรับรอง GAP หรือเป็นไปตามมาตรฐาน
6. ศึกษาการจัดการผลิตผลพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพหลังการเก็บเกี่ยว โดยจัดทำเป็นกระบวนการจัดการผลิตผลพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพ อย่างน้อย 2 ชนิด
7. สนับสนุนชุมชนเพื่อดำเนินตามกิจกรรมในพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิดร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปี 2561
8. ส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์สมุนไพร เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้สู่เยาวชน การเชื่อมโยงกับโรงพยาบาลเพื่อนำตำรับยาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ อย่างน้อย 2 เรื่อง
9. ปลูกพันธุ์พืชสมุนไพรในป่าชุมชน ใน 1 ชุมชน 10 ชนิดพืชสมุนไพร

ผลการดำเนินงานโดยสรุป คือ

- 1) องค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง
 - : ดำเนินงานในพื้นที่ ศูนย์ฯ ห้วยส้มป่อย (บ้านห้วยขนุน และบ้านสามหลัง) โดยได้องค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง จำนวน 108 ชนิด
- 2) องค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้าน
 - : ดำเนินการรวบรวมและจัดทำองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านในรูปแบบโปสเตอร์ จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ (1) องค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง บ้านป่าเกี๊ยะ ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย รวม 6 แผ่น โดยประกอบด้วยข้อมูลชุมชน แผนการอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด และข้อมูลพืชสมุนไพรพืชท้องถิ่น จำนวน 140 ชนิด มีรายละเอียดคือ รูปภาพ ชื่อทั่วไป ชื่อท้องถิ่น ชื่อวิทยาศาสตร์ การใช้ประโยชน์พืชของชุมชน (2) องค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง บ้านกิ่งโป่ง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ รวม 3 แผ่น จำนวน 105 ชนิด โดยประกอบด้วย รูปภาพ ชื่อทั่วไป ชื่อท้องถิ่น ชื่อวิทยาศาสตร์ การใช้ประโยชน์พืชของชุมชน
- 3) ตำรับยาพื้นบ้านได้รับการยื่นเพื่อขอรับการคุ้มครอง
 - : ดำเนินงานในพื้นที่ บ้านป่าเกี๊ยะ ศูนย์ฯ ห้วยน้ำขุ่น โดยได้ร่างและยื่นคุ้มครองตำรับยาพื้นบ้านของชนเผ่ามูเซอ(ลาหู่) จำนวน 2 ตำรับ ได้แก่ ตำรับรักษาตับอักเสบ ตำรับรักษาแผลเป็นหนอง
- 4) ชุมชนมีพืชสมุนไพรสำหรับปลูกในเชิงพาณิชย์
 - : ดำเนินงานในพื้นที่ 6 ชุมชน ได้แก่ ปากกล้วย ปางมะโอ โป่งคำ(โป่งคำ ศรีบุญเรือง) ห้วยน้ำขุ่น และห้วยส้มป่อย รวม 16 ชนิด ได้แก่ ร้างจัดดอกแดง ร้างจัดดอกม่วง ยอดดิน ส้มหยู ขมิ้นขาว เจียวกู่หลาน ปูเฒ่าทิ้งไม้เท้า โตไม่รู้ล้ม ผักเชียงดา มะรุม ไพล ขมิ้น ส้มป่อย ตะไคร้ต้น เสดดพังพอน และส้มกุ่ม
- 5) กระบวนการจัดการผลิตผลพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพ
 - : ดำเนินการรวบรวมและสรุปข้อมูลกระบวนการจัดการผลิตผลพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพจากแปลงปลูกวัตถุดิบสด จัดการจนเป็นวัตถุดิบแห้ง และการเก็บรักษาวัตถุดิบแห้ง เพื่อรอบรรจุในรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ หรือรอจำหน่ายต่อไป เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานในชุมชนที่ปลูกพืชสมุนไพร 5 ชนิด ได้แก่ ผักเชียงดา เจียวกู่หลาน ปูเฒ่าทิ้งไม้เท้า ไพล และขมิ้น โดยปรับใช้แนวทางปฏิบัติที่ดีของโครงการหลวง จากการอบรม GAP GMP การศึกษาดูงาน ณ สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง จังหวัดลำปาง และคู่มือของกระทรวงสาธารณสุข
- 6) ผลการดำเนินงานของชุมชนในการคุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิด
 - : ดำเนินงานในพื้นที่บ้านป่าเกี๊ยะ ศูนย์ฯ ห้วยน้ำขุ่น เพื่อการคุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิดครอบคลุมพื้นที่ป่าของชุมชน จำนวน 215 ไร่ โดยร่วมกับชุมชนคัดเลือกกิจกรรมดำเนินการ จำนวน 8 กิจกรรม จาก 20 กิจกรรมตามแผนจัดการคุ้มครองสมุนไพรฯ ซึ่งยังไม่ได้รับการอนุมัติจากกระทรวงสาธารณสุข และได้ดำเนินงานทั้ง 8 กิจกรรม ได้แก่ (1) แต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด และบทบาทหน้าที่ (2) จัดทำระเบียบการใช้สมุนไพรในพื้นที่อนุรักษ์ (3) การรับรองหมอยาพื้นบ้านและเครือข่ายการรักษาจากสาธารณสุข/ชุมชนอื่น โดยตำรับที่มีในชุมชน (4)

กิจกรรมอบรม ทำสื่อ/หนังสือ ตำรา (5) สนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่มของพืชสมุนไพร/ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพรของชุมชน (6) สำรวจและศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ บ้านป่าเกี๊ยะ (7) จัดบันทึกภูมิปัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกการรักษา และการคุ้มครองภูมิปัญญา (8) พัฒนาการนำตำรับยาสมุนไพรให้บริการในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ

โดยชุมชนบนพื้นที่สูง มีองค์ความรู้และแนวทางจัดการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและการรักษาสุขภาพของตน รวมถึงมีอาชีพทางเลือกจากการปลูกพืชสมุนไพรจำหน่ายได้แก่

1) บ้านสามหลัง-บ้านหินเหล็กไฟ-บ้านห้วยขนุน ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยส้มป่อย ชุมชนในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ บ้านสามหลัง บ้านหินเหล็กไฟ บ้านห้วยขนุน

มีองค์ความรู้ : พืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยส้มป่อย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กว่า 100 ชนิด ตำรับยาพื้นบ้าน 1 ตำรับ (กะเหรี่ยง) , แนวทางจัดการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญา ในการต่อยอดพืชสมุนไพรท้องถิ่นในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์รักษาสุขภาพและสร้างรายได้ในชุมชน ตำรับยาขับสารพิษ การยกระดับมาตรฐานการผลิตผลิตภัณฑ์ สู่มาตรฐาน GMP และมีการปลูกพืชสมุนไพร 4 ชนิด สำหรับในเชิงพาณิชย์เป็นอาชีพทางเลือก

2) บ้านป่าเกี๊ยะ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น ชุมชนบ้านป่าเกี๊ยะ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

มีองค์ความรู้ : การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้าน บ้านป่าเกี๊ยะ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย 1 เรื่อง ตำรับยาพื้นบ้าน 2 ตำรับ (มูเซอ (ลาหู่)) 1 ตำรับ (อาข่า) , แนวทางจัดการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญา ในการจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด และมีการปลูกพืชสมุนไพร 3 ชนิด สำหรับในเชิงพาณิชย์เป็นอาชีพทางเลือก

3) บ้านกั้งโป่ง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ ชุมชนบ้านกั้งโป่ง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

มีองค์ความรู้ : การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้าน บ้านกั้งโป่ง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ 1 เรื่อง แนวทางจัดการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญา ในการต่อยอดพืชสมุนไพรท้องถิ่นในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์รักษาสุขภาพและสร้างรายได้ในชุมชน ลูกประคบและมะขามป้อม โดยกลุ่มสมาชิกด้านสมุนไพร “มอเด” จำนวน 15 คน มีพื้นที่อนุรักษ์สวนสมุนไพร การยกระดับมาตรฐานการผลิตผลิตภัณฑ์ สู่มาตรฐาน GMP และมีการปลูกพืชสมุนไพร 5 ชนิด สำหรับในเชิงพาณิชย์เป็นอาชีพทางเลือก

การดำเนินงานในระยะต่อไป

ในปี 2562 กำหนดให้ทำการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำหรับใช้ประโยชน์ระดับชุมชน เพื่อให้พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านจากภูมิปัญญาบนพื้นที่สูงมีแนวทางการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยยกระดับคุณภาพการแปรรูปให้มีเกณฑ์ที่ดี ชุมชนสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์หรือสร้างรายได้เสริมได้ การศึกษาการปลูกพืชสมุนไพรสำคัญบนพื้นที่สูงเพื่อการอนุรักษ์และสร้างมูลค่าในชุมชน เพื่อปกป้องพืชสมุนไพรที่มีศักยภาพและที่ไม่มีการอนุรักษ์หรือปลูกฟื้นฟูไม่ให้อายุหายจากแหล่งและมีแนวทางปลูกสร้างรายได้ทดแทนการขุดออกจากป่าธรรมชาติมาจำหน่าย การศึกษาแนวทางการพัฒนากลุ่มชุมชนท้องถิ่นสู่การสร้างคุณค่าร่วมกันด้านสมุนไพร เพื่อสร้างความเข้มแข็งกลุ่มชุมชนผู้ใช้ประโยชน์สมุนไพรแบบยั่งยืน สร้างความตระหนักต่อความรับผิดชอบต่อเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิดต่อเนื่อง เพื่อชุมชนสามารถบริหารจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิดของตนเองได้อย่างถูกต้อง โดยมีชุมชนใกล้เคียงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ในพื้นที่ให้การสนับสนุน ซึ่งต่อเนื่องจากการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา โดยโครงการมุ่งวิจัยในลักษณะเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ก
คณะผู้วิจัย.....	ข
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....	ง
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทคัดย่อ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 ขอบเขตโครงการวิจัย	2
1.4 ตัวชี้วัด	2
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	3
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	
3.1 อุปกรณ์และสารเคมี	7
3.2 วิธีการวิจัย	7
3.3 สถานที่ดำเนินการวิจัย	10
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง ..	11
4.1.1 สรรวจรวบรวมองค์ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรท้องถิ่น	11
4.1.2 รวบรวมองค์ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรท้องถิ่นเพื่อจัดทำสื่อเผยแพร่	23
4.1.3 รวบรวมข้อมูลและทำการยื่นคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย	26
4.2 ศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูการปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเป็นรายได้เสริม ในการจำหน่าย	
ให้กับภาคอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการเพื่อลดการบุกรุกป่า	33
4.2.1 สรรวจตลาดพืชสมุนไพร	33
4.2.2 ประเมินความต้องการสมุนไพรเชิงพาณิชย์และศักยภาพของชุมชนเป็นแหล่งผลิต	
และวางแผนการปลูกและผลิตร่วมกับชุมชน	51
4.2.3 ทดสอบการปลูกสมุนไพรตามมาตรฐาน GAP ในแปลงเกษตรหรือในป่าเศรษฐกิจชุมชน	
.....	53
4.2.4 ศึกษาการจัดการผลิตผลพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพหลังการเก็บเกี่ยว	59

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2.5 วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรระดับชุมชน ภายใต้มาตรฐาน GMP โดย กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	76
4.3 ศึกษาแนวทางการจัดทำเขตอนุรักษ์พืชสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งปลูกและใช้ประโยชน์ของ ชุมชน	98
4.3.1 ประชุมรับฟังความคิดเห็นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่	98
4.3.2 จัดทำแผนการจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด	99
4.3.3 สนับสนุนกิจกรรมชุมชนตามแผนการจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์ สมุนไพรและถิ่นกำเนิด	102
4.3.4 ส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์สมุนไพรของชุมชน	139
4.3.5 ขยายพันธุ์พืชสมุนไพรสำคัญในพื้นที่ เช่น ใช้ประโยชน์มาก มีคุณค่าควรอนุรักษ์ ปลูกฟื้นฟูพืชสมุนไพรในป่าชุมชน	140
บทที่ 5 วิจัยผลการวิจัย	142
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย	158
ข้อเสนอแนะ	160
เอกสารอ้างอิง	161
ภาคผนวก	162
ตารางสรุปเปรียบเทียบแผนงานวิจัยกับผลงานวิจัย	211

สารบัญตาราง

	หน้า	
1	องค์ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรท้องถิ่น พื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่	5
2	เป้าหมายพื้นที่ปลูกพืชสมุนไพร	51
3	เป้าหมายตลาดแต่ละพื้นที่ กำหนดชนิดพืชสำหรับการปลูก กำหนดปริมาณ การผลิตแต่ละชนิดพืชพื้นที่ปลูกพืชสมุนไพร	51
4	ข้อกำหนดการปลูกพืชสมุนไพรตามมาตรฐาน GAP ในแปลงเกษตรกรและป่า เศรษฐกิจชุมชน	53
5	การดำเนินการปลูกวางจัดดอกแดงในพื้นที่บ้านปากกล้วย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่	55
6	การดำเนินการปลูก ดำเนินการปลูก 4 ชนิด ได้แก่ รางจืดดอกแดง รางจืดดอก ม่วง ยอดดิน และสังหยู บ้านปางมะโอ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	55
7	การดำเนินการปลูกพืช 4 ชนิด ได้แก่ ขมิ้นขาว เจียวกู่หลาน ปู่เต๋าทังไม้เต่า โตไม่รู้ล้ม พื้นที่บ้านโป่งคำ จังหวัดน่าน	56
8	การดำเนินการปลูกพืช ได้ 7 ชนิด ได้แก่ ผักเชียงดา รางจืดดอกม่วง มะรุม ไพล ขมิ้น ส้มป่อย และ ตะไคร้ต้น พื้นที่บ้านศรีบุญเรือง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน	57
9	การดำเนินการปลูกพืชได้ 3 ชนิด ได้แก่ ไพล เจียวกู่หลาน เสลดพังพอน พื้นที่ บ้านป่าเกี๊ยะ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย	58
10	การดำเนินการปลูกพืช 4 ชนิด ได้แก่ รางจืดดอกแดง รางจืดดอกม่วง ยอดดิน และ ส้มกุ่มพื้นที่บ้านห้วยส้มป่อย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่	59
11	บันทึกการประเมินสถานที่ผลิตอาหาร	95
12	แสดงแผนการจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด บ้านป่าเกี๊ยะ ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2561	100

สารบัญภาพ

	หน้า
1 การสำรวจตลาดสมุนไพรในงานลานนาเอ็กสโป ศาสตร์ศิลป์ล้านนาคุณค่าสู่ ไทยนิยม ยั่งยืน ณ ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้านานาชาติ เฉลิมพระเกียรติ 7 รอบ พระชนมพรรษา จังหวัดเชียงใหม่	34
2 การจัดแสดงองค์ความรู้และผลิตภัณฑ์ มูลนิธิเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จังหวัด ปราจีนบุรี	44
3 การหารือร่วมกับโรงพยาบาลพญาเมืองราย จังหวัดเชียงราย	50
4 แผนผังการใช้ประโยชน์ที่ราชพัสดุ	85
5 การประชุมร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ห้วยน้ำขุนจังหวัดเชียงราย	99

บทคัดย่อ

ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับชุมชน รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง ศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูการปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเป็นรายได้เสริม ในการจำหน่ายให้กับภาคอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการเพื่อลดการบุกรุกป่า และศึกษาแนวทางการจัดทำเขตอนุรักษ์พืชสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งปลูกและใช้ประโยชน์ของชุมชน เพื่อยกระดับภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์สมุนไพรของชุมชนบนพื้นที่สูง สำหรับอนุรักษ์รักษาสุขภาพ และเสริมสร้างอาชีพ สรุปผลการดำเนินงาน ดังนี้

รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์ทางยาบนพื้นที่สูง สํารวจรวบรวมองค์ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรท้องถิ่น 1 ชุมชน จำนวน 108 ชนิด ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยส้มป่อย จัดทำสื่อเผยแพร่โปสเตอร์ 2 ชุด บ้านป่าเกี๊ยะ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น และบ้านกิวโป่ง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ รวบรวมข้อมูลและทำการยื่นคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย รับรองหมอบ้านบ้านป่าเกี๊ยะ ได้แก่ นายมากู เกษมสุขสายชล หมอยาพื้นบ้านชนเผ่ามูเซอ(ลาหู่) และจดคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาดารับยาพื้นบ้านชนเผ่ามูเซอ(ลาหู่) 2 ตำรับ ได้แก่ ตำรับรักษาตับอักเสบ และตำรับรักษาแผลเป็นหนอง

ศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูการปลูกพืชสมุนไพร เพื่อเป็นรายได้เสริม ในการจำหน่ายให้กับภาคอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการเพื่อลดการบุกรุกป่า สํารวจตลาดพืชสมุนไพร ณ โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรโดยสมุนไพรที่มีแนวโน้มและสมุนไพรไม้ยืนต้นที่ชุมชนควรปลูก จำนวน 28 ชนิด _ประเมินความต้องการสมุนไพรเชิงพาณิชย์และศักยภาพของชุมชนเป็นแหล่งผลิตใน 4 ชุมชนรวม 13 ชนิด ทดสอบการปลูกสมุนไพรตามมาตรฐาน GAP ใน 6 ชุมชน จำนวน 14 ชนิด คือ รางจืด ดอกแดง ยอดดิน ส้มป่อย ขมิ้นขาว เจียวกู่หลาน ปู่เผ่าทิ้งไม้เท้า โตไม่รู้ล้ม เชียงดา รางจืดดอกม่วง มะรุ่ม ไพล ขมิ้น ส้มป่อย ตะไคร้ต้น เสดดพังพอน ส้มกุ่ม _ศึกษากระบวนการจัดการผลิตผลพืชสมุนไพรให้มีคุณภาพหลังการเก็บเกี่ยวในสมุนไพร 5 ชนิด ได้แก่ เชียงดา เจียวกู่หลาน ปู่เผ่าทิ้งไม้เท้า ไพล และขมิ้น

ศึกษาแนวทางการจัดทำเขตอนุรักษ์พืชสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งปลูกและใช้ประโยชน์ของชุมชน : ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยน้ำขุ่น สนับสนุนกิจกรรมชุมชนตามแผนการจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด 8 กิจกรรม ส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์สมุนไพรของชุมชน ดำเนินการได้ 1 เรื่อง คือ องค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านบ้านป่าเกี๊ยะ ประกอบด้วย ข้อมูลพืชสมุนไพร จำนวน 140 ชนิด ขยายพันธุ์พืชสมุนไพรสำคัญในพื้นที่ ปลูกฟื้นฟูพืชสมุนไพรในป่าชุมชน ดำเนินการได้ 4 ชุมชน ได้แก่ ปากกล้วย ห้วยส้มป่อย วัดจันทร์ ปางมะโอ จำนวน 5 ชนิด

คำสำคัญ ภูมิปัญญา สมุนไพร พื้นที่สูง อนุรักษ์ รักษาสุขภาพ สร้างอาชีพ ชุมชน

Keywords Local Wisdom, Medicinal Plants, Highland, Conservation, Healthy, Career, Community